

1979 г. М., 1980. С. 273; Иоаннисян О.М. Центрические постройки в галицком зодчестве XII в. // Краткие сообщения института археологии АН СССР. Москва: Наука, 1982. Вып.172. С.43–44; Иоаннисян О.М. Новые исследования одного из памятников галицкого зодчества XII века // Советская археология. М,1983. №1. С.231–244. 3. Merhautová A., Třeštík D. Románské umění v Čechách a na Moravě. Praha: Odeon, 1983. Obr.I.– S.318; Kozielec S., Fraš M. Stratygrafia kulturowa w rejonie przedromańskiego kościoła B na Wawelu: PAN — oddział w Krakowie. Prace Komisji Archeologicznej. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1979. №17. Ryc.24.– S.52. Ryc.20. S.47; Gervers-Molnár V. A középkori magyarország rotundái. Budapest: Akadémiai kiadó, 1972.– Dr.21, 38, 39. 4. Иоаннисян О.М. Новые исследования... С.243. 5. Патріарх Димитрій (В. Ярема). Церковне будівництво Західної України.– Львів: Міжнародна школа церковної архітектури, 1998. С.52. 6. Макарий (Булгаков), митрополит Московский и Коломенский. История Русской церкви. М Издательство Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1994. Кн. 1. С.246. 7. Иоаннисян О.М. Храмы-ротонды в Древней Руси // Иерусалим в русской культуре. М. 1994. С.107. 8. Лукомський Ю.В. Архітектурна спадщина Давнього Галича. Галич, 1991. С.11. 9. Драган М. Українські дерев'яні церкви. Львів, 1937. Ч. 2. С. 10.

УДК 9(47.743+436+438)14-20

М.Л. Долинська

“ВСТУП ДО СОЦІОТОПОГРАФІЇ” ЯК УЗАГАЛЬНЕНИЙ МЕТОД ІСТОРИКО-АРХІВНИХ ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ В РЕСТАВРАЦІЇ АРХІТЕКТУРНИХ ОБ’ЄКТІВ*

© Долинська М.Л., 2001

Соціотопографія – це кореляція громадської морфології міста та змін просторової структури, що розглядається в історичному розвитку. Для відтворення топографічних схем міста на послідовний ряд часових зрізів необхідно систематизовано використати низку спеціальних дисциплін, джерел та методик (які одночасно виступають спеціальними реставраційними дисциплінами), що в підсумку дозволяє об’єднати такі студії у “Вступ до соціотопографії”.

The correlation of the social town’s morphology and the changes of it’s space structure is named the socialtopography. The reconstruction of the historical topography of the town for some historical periods is possible in the case of employment of the special methods, science branches and sources. The results of such testimonial are generalizing as the Introduction to Social and Topographical Analysis.

У Львові система реставраційної теорії та практики розвинулась практично водночас з поширенням цієї галузі знань на теренах Центральної Європи [2]. Львівська реставраційна традиція є досить потужною, а її практичні наслідки – наочними. В час радянського півстоліття середовище львівських реставраторів було дисидентським, а сама реставраційна

* This work was done thanks to the support of the Research Support Scheme of the Open Society Support Foundation (Grant: RSS # 117/2000); студії найновішої спеціальної літератури здійснено завдяки стипендії Фундації ім. Стефана Баторія та Каси ім. Юзефа Мянзовського у Варшавських бібліотеках.

наука, як не парадоксально, менше табуїрована порівняно з іншими гуманітарними напрямками (можливо, тому, що в розумінні функціонерів належала до будівельно-технічної галузі). Саме в ці роки серед львівських реставраторів склалася традиція самостійно і повністю здійснювати усі без винятку попередні дослідження. До обставин, котрі змусили людей з технічною - архітектурною освітою опановувати інші галузі знань, необхідно віднести обмеження, що опанували в той час всі напрями історичної науки. Немало *напрямів* історії, що розвивалися у світі протягом ХХ ст., практично відсутні в Україні. Одним з них можна вважати історію міст (міську історію) у її всесторонньому баченні, хоча б так, як вона, для прикладу, розвивалася в наших найближчих сусідів - поляків. Якщо в Польщі історики безперервно опрацьовували джерельні матеріали, вивчали фонди приватних осіб, публікували їх, не забували політичної історії – і цими результатами могли і можуть користуватися реставратори на стадії своїх передпроектних досліджень, то в Україні архітектори змушені виконувати всі пошукові завдання (архівний пошук та опрацювання джерел, картографічний аналіз, іконографічні студії etc.). Це вимагає від архітекторів та урбаністів чималих знань у царині допоміжних історичних дисциплін (включно з палеографічними тонкощами та хоча б елементарним знанням латини, староукраїнської, старопольської та інших мов, проблемами датування і хронології, знайомством з методами архітектурної археології).

Такий вимушений розвиток української, а точніше львівської, реставраційної теорії дав несподіваний позитивний результат. Особа, котра отримала добру фахову архітектурну підготовку, а потім оволоділа низкою історичних допоміжних дисциплін, не полишаючи вивчення самої історії – *magistrae vita*, дістає змогу широкого бачення архітектурно-урбаністичних процесів на тлі історії культурної, економічної, соціальної, політичної.

Оскільки однією з ознак ХХ ст. можна вважати розквіт тих наукових напрямів, що розвиваються на стиках різноманітних дисциплін, то таке поєднання методів історичної науки з архітектурно-урбаністичними об'єктами дослідження приречене на наступний розвиток та поширення. Системності таким студіям може і повинен надати метод, здатний об'єднати вузькі методики окремих спеціальних дисциплін і дозволити отримати результат, корисний як для реставрації та історії урбаністики з одного боку, так і для всього комплексу історичної науки.

Декілька факторів сприяли тому, щоби появилася така узагальнююча метода – спочатку емпірично, на базі довготривалої практики львівських реставраторів.

Як продовження і розвиток львівських реставраційних традицій вже на першому році існування незалежної України на архітектурному факультеті Львівської політехніки була відкрита катедра реставрації та реконструкції архітектурних комплексів [4]. На новостворену катедру було запрошено чимало реставраторів-практиків, котрі перед тим і на той час працювали в інституті “Укрзахідпроектреставрація”. Тому нічого дивного, що студенти новоствореної спеціальності почали знайомитися з досвідом практиків і самі поступово оволодівати елементами методів різних спеціальних дисциплін.

Другим фактором можна вважати відхід історичної науки від попередніх догм та обмежень. Українська історична наука була спотворена перебільшенням соціальних та економічних факторів у розвитку суспільства та підпорядкована імперському трактуванню процесів. Протягом десятиліття незалежності історики отримали можливість ознайомитися і відкрито обговорювати заборонені раніше теми, історіософські теорії [5].

Хоча сьогодні під впливом виклику постмодернізму історики повертаються до нарративного викладу, протягом ХХ ст. в Європі поряд з описовими методами, які традиційно використовувалися в історичній науці, застосовувалися і нові, котрі дають змогу синтетичного підходу до комплексу фактів та їхнього кількісного аналізу. Протягом ХХ ст. історики поступово залишали розповідний стиль, щоб порівнювати проблеми і одночасно студіювати зміни в колишніх, здавалося б, невіршальних проблемах, що дозволяє реконструювати минуле [6].

Однією з методичних засад неописових історичних студій можна вважати поєднання методів окремих історичних дисциплін з сучасними соціальними науками [7].

Добрі результати для аналізу історичного розвитку європейських міст і містечок можна отримати, застосовуючи соціотопографічний метод дослідження. Впровадження застосування соціотопографічних досліджень належить німецьким історикам [8]. Протягом останньої третини ХХ ст. значні досягнення в галузі соціотопографії здобули польські вчені [9].

Насамперед, треба з'ясувати суть самого цього терміну, оскільки різні вчені вбачають у ньому або спеціальну історичну дисципліну, або інтердисциплінарні студії, або метод дослідження. Різні інтерпретації соціотопографії можна практично звести до визначення, що такі дослідження полягають у паралельному і рівноцінному дослідженні просторового та функціонального розвитку міста та його елементів, та самого міського організму [10]. Предметом соціотопографії є вивчення зв'язків між суспільними структурами та урбаністичним простором [11].

Але, оскільки соціотопографічний аналіз передбачає накладання соціальної структури населення на топографічну підоснову, то спільним для всіх визначень соціотопографії (чи як методу, чи як історичної дисципліни) є використання засобів та результатів джерелознавства, картографії, іконографії, історичної статистики, архітектурної археології. І тому такий метод автоматично віддаляється від традиційного ще тепер в Україні описового характеру викладення історії, одночасно наближаючись до методик точних наук.

У відомих соціотопографічних дослідженнях йдеться вже про результат, отриманий від порівняння студій фіскальних або статистичних джерел і історичних планів міст [12] і, переважно, для пізньосередньовічного часу. Отже, історики або отримують результат, не задекларувавши методики, звідки походить топографічна підоснова [13], або роблять висновок, що для більшості пізньосередньовічних міст здійснити соціотопографічні дослідження неможливо, бо не існує картографічних джерел [14]. Дослідники використовують найдавніші з відомих їм історичних планів, беруть їх за топографічну підоснову для визначення соціальної стратифікації міст, часто фіскальні і статистичні джерела є старшими від картографічних на декілька століть [15], що значно утруднює студії та впливає на чистоту результату. Звідси можна зробити висновок, що завданням “Вступу до соціотопографії” повинно стати відтворення історичних підоснов для низки послідовних історичних зрізів.

З іншого боку, чеські дослідники мають великі здобутки у вивченні картографії ХVIII-ХІХ ст. і відносять її до галузі історичної географії [16]. Вони стверджують, що утворилися два її напрями: географічна та допоміжна історична дисципліни [17]. Картографічний метод в історії – це нанесення на карту історичних явищ, що дає наочну картину про їх просторове поширення і допомагає помітити їхні взаємозв'язки [18]. Отже, предмет історичної географії збігається з предметом соціотопографії, або сама соціотопографія є методом історичної науки.

Але і для проведення попередніх реставраційних досліджень необхідно відтворити (причому з більшою точністю) топографічну підоснову досліджуваного об'єкта в її

історичному розвитку. Крім того, як було сказано вище, реставратори не можуть обходитися без методів, за допомогою яких здійснюються соціотопографічні студії. Тобто, початковий етап історичних студій за допомогою соціотопографічного методу (вступу до соціотопографії) збігається і накладається із завданнями, що стоять перед архітекторм-реставратором на передпроектній стадії дослідження. Очевидно, тут виникає певне термінологічне ускладнення, оскільки в терміні “соціотопографія” на першому місці виступає складова “соціо”, а на етапі відтворення топографічної підоснови соціальні процеси беруться до уваги якнайменше. Поминувши цю проблему, яка ще очікує вирішення та алгоритму дослідження [19], можна назвати складові спеціальні дисципліни та їхні об’єкти, завдання та методи, за допомогою яких історико-архівні передпроектні дослідження для реставрації здійснюються на підставі узагальненої методики. Окремі методи і підходи запозичені від західних вчених, так само певну увагу звернено на термінологічне різночитання.

Наукова, краєзнавча та науково-популярна література вивчається на підставі загальнонаукових методів.

Для поставленої мети щодо відтворення топографічної підоснови об’єкта на різні часові зрізи найціннішими є такі комплекси джерел: реєстри шосового податку, судові і спадкові справи [20], заповіти [21], книги записів христин та шлюбів [22]. Для здійснення таких студій необхідне ознайомлення з основами архівознавства, археографії, джерелознавства, палеографії. Основи цих дисциплін передбачають підготовку до праці з архівними, в першу чергу їх пошук, елементарний аналіз та способи прочитання різночасових характерних почерків. Правильне опрацювання названих рукописних джерел дозволяє отримати цінну інформації щодо розташування та взаєморозташування міських споруд, зміни їхніх власників, назв кам’ниць та вулиць і дільниць. Крім того, при студіюванні документів можна первісно нагромадити власне соціальний фактаж, - стан і професію мешканців, їхню національність і конфесійне визнання, рівень заможності тощо. У власне соціотопографії на сьогоднішній день відсутня єдина методологія не вистачає спільного зразка щодо опрацювання джерел внаслідок використання для різних міст джерел різних типів [23] (що, переважно, пов’язане із ступенем збереженості архівів).

Крім опрацювання рукописних матеріалів в архівах, проводиться пошук та аналіз історичних проектних креслень, ситуаційних схем [24].

Історична картографія. Застосування великомірних карт XVIII - XIX ст. для здійснення ретроспективного аналізу є дуже зручним, оскільки карти містять багато інформації (хоча статистичні матеріали для соціального аналізу значно повніші). На картах нанесені межі кожної зафіксованої в часі перепису реальності, споруди, які там були, супровідні до карт журнали подають додаткову інформацію [25]. Аналогічні кадастрові карти і супроводжувальні до них документи в середині XIX ст. були створені практично для всіх населених пунктів Галичини [26]. Для західно-українських земель, так само, як для частини Польщі, Чехії, Словаччини, Словенії, північної Італії, Угорщини, Австрії використовуються карти, створені в часі її належності до Австрійської монархії (пізніше – Австро-Угорської імперії), для решти центральноєвропейських країн існують синхронні карти іншого походження [27]. На жаль, раніші періоди позбавлені карт, саме поняття картографії появилася в англійській та французькій мовах лише в XV ст. [28]. Саме тому на підоснову, зроблену на базі карт XVIII–XIX ст., необхідно накладати дані, отримані з рукописних та інших джерел. Співставлення даних, отриманих за допомогою інструментарів різних спеціальних дисциплін, засвідчує міждисциплінарність соціотопографічного методу.

Одоніміка* – дисципліна, котра вивчає міські топоніми. Аналізуючи історичні карти, не можна обійтися без цієї допоміжної дисципліни та близької до неї проблеми означення нерухомої власності (парцель) в різні історичні періоди [29]. Чітке усвідомлення послідовності у змінах одонімів, історичних системах офіційного означення нерухомої власності, порівняння традиційних назв кам'яниць із прізвищами або іменами їхніх господарів є абсолютно необхідною складовою локалізації забудови міста. Одоніміка, – кажучи ширше – назви вулиць та міських парцель, пов'язана з мережею вулиць в місті, а це вже є просторовим підходом до проблеми міста [30]. Джерельною базою для одоніміки є дані, отримані за допомогою названих вище спеціальних дисциплін. Аналізуючи появу традиційних назв вулиць у фіксальних документах, можна з'ясувати час виникнення самих вулиць і тим самим час локації міста [31].

Іконографія. Вивчення зображень окремих споруд та видів міст має дуже важливе значення для визначення місць розташування тієї чи іншої будівлі, тобто підказує, де її локалізувати на топографічній підоснові, але і є безпосередньою підставою для наступного реставраційного проекту. Сам термін не є однозначним, - в традиції українських і польських вчених саме в нього вкладається поняття пошуку та аналізу різноманітних зображень об'єкта, що досліджується, від маргінальних рисунків до відеоматеріалів. Західні вчені схильні види міст включати до картографічних джерел [32], а деякі російські – трактують як вчення про канони іконопису.

Базовою підставою для ретроспективного створення послідовних історичних топографічних підоснов є сучасна топографічна підоснова, створена згідно з найновішими засадами геодезії і, зрозуміло, з використанням метричної системи мір. Оскільки вже навіть кадастрові карти, які появилися перед 80-ми роками XIX ст., виконані на основі мір австрійського клястера і не за десятковою системою мір, то на допомогу картографічному аналізу приходять історична метрологія. Ще складніші завдання постають при переведенні пізньосередньовічних та ранньоновітніх мір, котрі часто змінювалися в часі і переважно були різними для різних міст [33]. Методи та завдання історичної метрології відповідно до вимог соціотопографічного методу очікують уточнення та систематизації. У відомих працях такі перерахунки подаються без пояснення методики [34], а завдання графічного нанесення мір на плани і схеми вимагає великої точності.

З метрологією пов'язаний підрозділ нумізматики, котрий вивчає системи грошового лічення, – за якусь одиницю довжини фасаду споруди сплачувалась якась грошова одиниця, що зумовлювалося системою податків конкретного міста в конкретному часовому зрізі. Престижність розташування парцелі теж відбивалася у сумі сплаченого податку. Тому, працюючи над проблемою локалізації споруд, необхідно орієнтуватися, які грошові одиниці були в обігу в той чи інший час і яка була між ними співрозмірність.

Залежно від конкретної ситуації щодо наявності, кількості, типів і видів, стану збереженості джерельної бази для кожного з досліджуваних об'єктів при попередніх реставраційних студіях доводиться використовувати ще декілька спеціальних історичних дисциплін. Тому, що методи праці в цьому випадку є загальноприйнятими для історичного комплексу наук, можна обійтися простим їхнім переліком: історична хронологія, сфрагістика, геральдика, методи усної історії, etc.

---

* Одоніміка (від грец. οδοιμαχία - дорога і ονομα - ім'я) - підрозділ топоніміки, що вивчає назви вулиць, площ, проспектів, бульварів і т. п.

Методи архітектурної археології близькі до методів проведення архітектурних обмірів [35]. Початком розвитку цього напрямку археології України можна вважати 70-і роки ХХ ст. [36], але до сьогодення дослідження, здійснені за такою методикою, проводяться тільки деякими архітекторами [37], котрі мають відкритий лист* на археологічні розкопки. Як впливає з досвіду сусідів України, архітектурна археологія є перспективною і необхідною складовою соціотопографічної методики [38]. За допомогою археологічного розкопу можна детально вивчити територію, яку в минулому займала конкретна кам'яниця з її господарськими будівлями, що разом склали парцелю - найменшу, первинну одиницю соціотопографічного аналізу на мікрорівні [39]. Результати такого дослідження порівнюються з підсумками, отриманими за допомогою інших спеціальних дисциплін [40] і можуть стати еталонними для дослідження**.

На необхідності проведення скрупульозних попередніх досліджень перед початком власне соціотопографічного аналізу (дослідження загальних зв'язків між змінами в суспільній та просторовій структурах на конкретний часовий зріз) наполягає один з провідних польських фахівців у галузі соціотопографії Я. Вєсьоловські. Причому такі студії повинні торкатися і суспільства, і простору [41]. З даного вислову можна прийти до висновку, що результати студій міської топографії перед власне соціотопографічним аналізом повинні бути настільки досконалими і вираженими в такій формі, щоб ними можна було легко користуватися для наступного соціального аналізу. Такою вигідною формою є графічна підоснова міста на певний зріз часу, а отримати її можна завдяки професійному аналізу інтердисциплінарних джерел, співставлення та порівняння отриманих даних. Отримати результати можна не в звичній для комплексу історичних наук описовій, а в графічній формі.

Історію міст та міщанства в Європі студіювало багато дослідників, але результати їхньої роботи залежали від типів та кількості джерел [42], методик та індивідуальних підходів до поставлення проблеми. Пропозиція узагальненої методики дозволяє отримати не тільки підоснову для подальшого реставраційного проектування, але і реперну точку, що дозволяє проводити типологічний аналіз із застосуванням порівняльно-синтетичних методів [43] і в підсумку створювати панорамну картину соціальних відносин в місті з прив'язанням до конкретних його місць.

Виходчи із сказаного, можна запропонувати назвати описаний алгоритм "Методом історичної міської топографії", проте, оскільки назва "Соціотопографія" має вже певну європейську традицію, то, мабуть, варто зупинитися на назві "Вступ до соціотопографії".

1. Roslanowski T. *Stan badań nad socjotopografią miast w Polsce* // *Kwartalnik historii kultury materialnej*. Warszawa, 1993. Rok XLI. # 4. S. 651. 2. Сприса Т. *Реставраційні проекти у професійній діяльності Юліана Захарієвича* // *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Архітектура. Львів: Вид-во НУЛП. 2000 р. № 410. С.146-147. 3. Вуйцик В., Пашина В. "Львівреставрація" // *Галицька брама*. 2000. Спецвипуск. С. 2-3. 4. Наказ № від березня 1992 р. Львівського політехнічного інституту за підписом ректора професора Ю.Рудавського. 5. Дашкевич Я. *Дорогами української Кліо. Про становище історичної науки в Україні* // *Україна в минулому*. Київ-Львів, 1996. Випуск 8. С.54 - 63. 6. Furet François. *Quantitative Methods in History // Constructing the Past. Essays in historical methodology*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. P. 12. 7. Chaunu Pierre. *Economic*

* юридичний дозвіл на археологічні дослідження.

** Наприклад, якщо заміряти довжину збереженого фрагменту стіни (фундаменту) кам'яниці, записи, про котру є у фіскальних документах (шосах), то можна абсолютно точно визначити величину історичної одиниці довжини (ліктя) на конкретний період часу.

History: Past Achievements and Future Prospects // Constructing the Past. Essays in historical methodology. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. P. 33-34.

8. Czaja R. Socjotopografia miasta Elbląga w średniowieczu. Toruń, 1992. S.5.

9. Czaja R. Op. cit., Wiesiołowski J. Socjotopografia późnośredniowiecznego Poznania. Poznań. Wyd. przyjaciół nauki, 1997. 284 s.;

Goliński M. Socjotopografia późnośredniowiecznego Wrocławia//Acta Universitatis Wratislaviensi. Historia. Wrocław: Wyd-wo UW, 1997. T. CXXXIV. # 2010. 540s.;

Czacharowski A. Sociotopography of Medieval and Late- Medieval towns in the North-European zone as exemplified by Torun // Acta Poloniae Historica: Wydawnictwo PAN, 1976. T.34. S. 121-129;

Goliński M. Wokół socjotopografii późnośredniowiecznej Świdnicy. Część 1. Wrocław: Wyd-wo uniwersytetu Wrocławskiego, 2000. Historia 141. 229 s.; etc.

10. Дашкевич Я.Р. Социотопография городов как направление историко-краеведческих исследований // Первая всесоюзная научная конференция по историческому краеведению. (Полтава, октябрь 1987 г.). Тезисы докладов и сообщений. К., 1987. С. 71.

11. Goliński M. Socjotopografia późnośredniowiecznego Wrocławia S. 274.

12. Wiesiołowski J. Socjotopografia późnośredniowiecznego Poznania; Jasiński T. Próba nowego spojrzenia na toruńskie księgi szosu // Studia nad dziejami miast i mieszczaństwa w średniowieczu. Toruń, 1996. S. 133-139.

13. Rosłanowski T. Zagadnienia socjotopografii porównawczej na przykładzie wczesnośredniowiecznych miast Europy środkowej // Miasta doby feudalnej w Europie środkowo-wschodniej. Przemiany społeczne a układy przestrzenne / Pod red. Al.Giegsztera i T.Rosłanowskiego. Warszawa-Poznań-Toruń: Państwowe wyd-wo naukowe, 1976. - S. 9-34 s.

14. Czaja R. Socjotopografia miasta Elbląga... 191 s.

15. Jasiński T. Próba nowego spojrzenia... S. 133-139; Tomczak A. Źródła kartograficzne do dziejów Torunia z przełomu XVIII i XIX w. // Acta Universitatis Nicolii Copernici. Nauki humanistyczno-społeczne. Zeszyt 58. Historia. T.IX. Toruń, 1973. S. 175-183.

16. Kudronóvska O. Josefské mapování českých zemí a jeho topografický popis (s rozbořem popisu pražské sekce)// Historická geografie. - Praha: Historický ústav, 1985. Č. 24. -S.55-103.

17. Semotanová E. Kam směřuje naše historická geografie? // Ibidem 1995. Č. 28. - S.11-12.

18. Kašpar J. Geografická metoda a kartografická metoda v historikově práci. (Příspěvek terminologický.) 1985. Č. 24. S. 218.

19. Dolynska M. Preservation preproject research based on social&topographical testimonial // The international Conference on Conservation. Conference Papers. Krakow, October 23-26, 2000. S. 113.(The article in print).

20. Jasiński T. Próba nowego spojrzenia...

21. Sowina U. Najstarsze sieradzkie testamenty mieszańskie z początku XVI wieku. Analiza źródłoznawcza// Kwartalnik historii kultury materialnej. Warszawa, 1991.-Rok XXXIX. - # 1. - S. 3-25.

22. Klonder A. Recenzja na: Schultz H. Berlin 1650-1800. Socialgeschichte einer Residenz. Berlin, 1987.//ibidem. S. 63-71.

23. Goliński M. Archiwalia do badań socjotopograficznych średniowiecznych miast śląskich // Śląsk i Czechy a kultura wielkomorawska. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, Muzeum Archeologiczne we Wrocławiu, 1997. S. 111.

24. Долинська М. Креслення ставропігійських кам'яниць кінця XVIII ст. у Львові // Вісник інституту Укрзахідпроектреставрація. Львів, 1997. Ч. 8. С. 58-66; Її ж. Приватні і громадські кам'яниці у кварталах Львова біля Успенської церкви у XVIII ст. // Вісник Львівського університету. Львів, 1997. Вип.32. С. 206-217; Її ж. Вступні зауваги до соціотопографічної характеристики руської (української) дільниці Львова у XVI-XVIII ст. (здано до друку).

25. Долинська М.Л., Мельник О. Методика використання журналів обліку XIX ст. для локалізації нерухомості в Галичині // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Архітектура. Львів: Вид-во НУЛП. 2000 р. № 410. С. 362-363.

26. ЦДІА України у Львові. Ф. 186, оп. 1 - 8.

27. Tomczak A. Źródła kartograficzne do dziejów Torunia... S. 175-179.

28. Biggs M. Putting the State on the Map: Cartography, Territory and European

State Formation // Comparative studies in Society and History. An International Quarterly. Cambridge, 1999. Vol. 41. # 2. P. 376. 29. Долинська М. Ретроспективна метода дослідження забудови середмістя Львова // *Урбаністично-архітектурні проблеми міст Галичини. Збірник наукових праць. Львів, 1996. С. 56-62.* 30. Pudełko J. *Zagadnienia urbanistyczne średniowiecznej Legnicy w swietle spisu czynszowego z roku 1451. Proba rekonstrukcji parcelacji // Kwartalnik architektury i urbanistyki. Teoria i historia. Warszawa, 1971. T.XVI. Zeszyt 4. S. 265.* 31. Goliński M. *Kwartal dawnej zabudowy w świetle badań historycznych / Kompleksowe archeologiczno-architektoniczne badania wykopaliskowe w kwartale zabudowy we Wrocławiu // Silesia Antiqua. Muzeum archeologiczne we Wrocławiu. (Rocznik)-Wrocław, 1998. T. XXXIX. S. 211.* 32. Biggs M. *Putting the State... P.377.* 33. Ісаєвич Я. Деякі питання української метрології XVI-XVIII ст. *Окремий відбиток.* 34. Wiesiołowski J. *Sołacz średniowieczny i staropolski // Sołacz. kronika miasta Poznania. Poznań, 1999. 3. S. 27-52.* 35. Polak Z. *O badaniach archeologicznych "przy architekturze" // Metodyka badań archeologiczno-architektonicznych/Pod red. Z.kobylińskiego. Warszawa, 1999. S. 53-76.* 36. Паннопом П.А. *О методике археологических раскопок памятников древнерусского зодчества // Краткие сообщения института археологии АН СССР. Москва: Наука, 1973. Вып. 135. С. 17-22.* 37. Лукомський Ю. *Проблеми вивчення та збереження пам'яток монументальної архітектури Галича // Наукові записки. - Львів: Львівський історичний музей, 1997. Вип. 6. Част. 1. С. 135-147.* 38. Buśko C. *Badania archeologiczne ulic wrocławskich // Kwartalnik historii kultury materialnej. Warszawa, 1999. # 1-2. S. 39-50.* 39. Дашкевич Я.Р. *Социомонография городов... С. 71.* 40. *Kompleksowe archeologiczno-architektoniczne badania wykopaliskowe w kwartale zabudowy we Wrocławiu // Silesia Antiqua. Muzeum archeologiczne we Wrocławiu. (Rocznik) Wrocław, 1998. T. XXXIX. S. 35-282.* 41. Wiesiołowski J. *Socjotopografia późnośredniowiecznego Poznania. S. 4.* 42. Czacharowski A. *Ze studiów nad strukturą społeczną mieszaństwa Toruńskiego na przełomie XVI/XV wieków //Acta Universitatis Nicolii Copernici. Nauki humanistyczno-społeczne. Zesz.58. Historia. IX. Toruń, 1973. S.89.* 43. Bogucka M.*Z zagadnień socjotopograficznych większych miast Polski w XVI-XVII wiekach // Miasta doby feudalnej w Europie. S.147.*